

SUDĖTINIŲ PRIJUNGIAMŲJŲ SAKINIŲ NORMINIMO YPATUMAI IR PAŽYMIMŲJŲ SAKINIŲ VARTOSENĄ

ESMINIAI ŽODŽIAI: sintaksė, prijungiamieji sakiniai, pažymimieji sakiniai, norminimas.

Sintaksės reiškiniai kinta labai pamažu. Vytauto Ambrazo (1986: 66) nuomone, „[s]intaksinės sandaros pastovumas – būdinga ir labai svarbi kalbos ypatybė. Jeigu žodžių santykiai ir jų raiškos būdai kistų taip greitai, kaip patys žodžiai, kalbos savitumas per kelis šimtus metų išblanktų.“ Todėl suvokiant sintaksinės sistemos reikšmę kalbos pastovumui, nes „[s]intaksės normų irimas jau rodo pačios kalbos nykimą, galima sakyti, kalba baigia egzistuoti kartu su sintakse“ (Pupkis 2005: 297), sintaksės reiškinių tinkamumas lietuvių bendrinei kalbai yra nuolat svarstomas.

Sintaksės objektas yra labai platus. Kalbininkai daugiausia tiria ir vertina žodžių ryšių dėsningumus, normintojų žvilgsnį ypač traukia linksnių ir prielinksnių vartojimo ypatumai, norminant daugiausia rūpesčių kelia vadinamoji mikrosintaksė – žodžių sintaksinės potencijos (junglumo valentingumo) nustatymas (Labutis 1985: 10). Didesnių sintaksinių vienetų, pavyzdžiui, sudėtinio sakinio dėmenų, ryšiai rečiau vertinami norminamuoju požiūriu. Tai akivaizdžiai rodo ir *Kalbos patarimų* dalies *Sintaksė* knygelių apimtis: pirmoji knygelė skirta linksnių, antroji – prielinksnių ir polinksnių vartojimui aptarti, o trečioji, daug plonesnė už pirmąsias, visiems kitiems variantiškiems sintaksės reiškiniams aptarti.

Straipsnio* tikslas – apžvelgus sintaksės norminimo pagrindą ir kriterijus, taip pat svarbiausias sudėtinių prijungiamųjų sakinių norminimo problemas, išsamiau panagrinėti vieną aktualų pažymimojo sakinio vartosenos atvejį.

* Straipsnis parengtas vykdant projektą „Europos Sąjungos dokumentų kalbos tyrimas“; finansuojamą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pagal „Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 m. programą“.

SINTAKSĖS REIŠKINIŲ NORMINIMO PAGRINDAS

Vytautas Būda (1987: 8) mano, kad „lietuvių kalbos sakinių mokslas yra kilęs XVII–XIX a. lotynų, vokiečių kalbų arba lotyniškai, vokiškai rašytų kitų kalbų gramatikų dirvoje jau vien dėl to, kad šiomis kalbomis buvo rašomos pirmosios lietuvių k. gramatikos“. Tačiau lietuvių kalbos sudėtinių prijungiamųjų sakinių norminimo pradžia reikėtų laikyti Jono Jablonskio darbus, ypač jo *Lietuvų kalbos sintaksę* (1911). Joje kalbininkas pateikė pirmąjį sisteminių lietuvių kalbos sintaksės aprašą, remdamasis tarmių, tautosakos, šiek tiek senųjų raštų duomenimis ir grožinės literatūros kūriniiais. Pripažino, kad rašomosios kalbos pavyzdžiais „sintaksės dėsniams kelti aišk-tėn“ naudojosi atsargiai. Taip J. Jablonskis nubrėžė tolesnę sintaksės kodifikacijos kryptį, į pirmą vietą iškeldamas grynumo kriterijų, glaudžiai siejamą su sistemiškumu. Šią knygą galima laikyti pirmuoju lietuvių kalbos sintaksės kodifikacijos darbu.

Bendrinei kalbai stiprėjant kinta ir jos kodifikavimo kriterijai. Naujos sąlygos iškėlė tikslingumo kriterijų, tačiau lietuvių kalbos istorinės sintaksės tyrėjas Vytautas Ambrazas (1986: 69) nelinkęs jo sureikšminti. Jis teigia, kad sintaksė sudaro kalbos sistemos branduolį, jos reiškinius ir derėtų visų pirma vertinti pagal tai, kiek jie atitinka tą sistemą ir nepažeidžia dėsnų, pagrindiniu sintaksės norminimo principu laiko sistemiškumą, o kitus kriterijus mano esant pagalbiniais. Tam pritaria ir Aldonas Pupkis (2005: 304), sistemiškumą laikydamas pirmine sąlyga (t. y. kodifikacijos principu) norminti tik tuos reiškinius, kurie sutinka su lietuvių kalbos dėsniais (t. y. sistema). Tačiau, jo nuomone, dabar vis didėja distinktyvumo svarba, nes to reikalauja kalbos reiškinių funkcinė sklaida. Taigi vertinant sintaksės reiškinių normiškumą, pirmiausia mėginama nustatyti, ar tas reiškinys yra sistemiškas, o tada atsižvelgiama ir į kitus kriterijus.

Kaip jau minėta, pirmasis sudėtinius sakinius aprašė ir juos į rūšis suskirstė Jonas Jablonskis. Labai išsamus sudėtinių sakinių aprašas pateiktas *Lietuvių kalbos gramatikos* trečiame tome (1976), būdingi sudėtinių prijungiamųjų sakinių tipai ir jų reikšmės aprašytos ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006). Remiantis šiuose veikaluose pateiktais sintaksės aprašais ir nustatomos sintaksės normos. Susiformavusi sudėtinių sakinių struktūra yra gana pastovi ir kinta labai iš lėto, todėl didesnių norminimo problemų nekyla. Naujovišku žvilgsniu į sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindus pažvelgė Axelis Holvoetas ir Artūras Judžentis (2003: 99–172).

Pati sakinio struktūra kinta labai lėtai, ir todėl patarimų dėl sudėtinio sakinio normų nėra daug. Rita Miliūnaitė (2003: 192) teigia, kad vertinant

sudėtinio sakinio normiškumą daugiausia yra pateikta rekomendacijų dėl prijungiamųjų sakinių su šalutiniais tikslo, sąlygos, laiko ir nuolaidos dėmenimis vartojimo.

Norint išsiaiškinti, kokių kyla sudėtinių prijungiamųjų sakinių norminimo problemų, peržvelgta *Kalbos patarimų* knygelė *Sintaksė: įvairūs dalykai*. Joje pateikta tik per 10 rekomendacijų dėl sudėtinių prijungiamųjų sakinių vartosenos. Dauguma rekomendacijų remiamos tuo, kad jungiamieji žodžiai (jungtukai) vartojami jiems nebūdingomis reikšmėmis. Paprastai tai būna verstiniai reiškiniai, pvz., *kaip ne keista* nuolaidai reikšti, *o tai* priežastčiai reikšti (*reikia važiuoti, o tai (nes) jau vėlu*) ar tarmybės *kuomet, kaip* laiko šalutiniams sakiniams jungti. Taip pat peikiamos netinkamai parinktos žodžių formos (bendratis, padalyvis ar neigiamoji veiksmažodžio forma) tam tikros struktūros sakiniuose, bloga žodžių tvarka pažymimuosiuose sakiniuose, kai pažyminio šalutinis sakiny s jungiamas ne prie pažymimojo žodžio. Visi šie atvejai nenorminiais laikomi dėl to, kad neatitinka lietuvių kalbos sistemos, t. y. jų netikimas bendrinei kalbai remiamas sistemiškumo kriterijumi.

Toliau panagrinėsime iš peiktinos prijungiamųjų sakinių vartosenos vieną atvejį, t. y. netinkamai vartojamą pažymimąjį sakinį.

REKOMENDACIJOS DĖL PAŽYMIMOJO SAKINIO VARTOJIMO

Kalbos patarimų trečioje *Sintaksės* dalyje *Įvairūs dalykai* rekomenduojama nevertoti jungiamojo žodžio *kuris* ypatybei, kylančiai iš veiksmo, vykstančio vėliau už pagrindinį (tarinio) veiksmą, reikšti, kai turi būti pasakomas ne požymis, o veiksmo subjektas arba objektas: *Kilo idėja surengti visuotinę labdaros akciją, kuri (=ir ji) prasidėjo pavasarį. Automobilį atsitiktinai aptiko grybautojas, kuris (=ir) apie tai pranešė pareigūnams* (KP S3 2003: 33–34). Šios rekomendacijos interpretacijos kartais sukelia nemažai diskusijų, todėl pravartu ją panagrinėti išsamiau.

Tokia rekomendacija pradėta teikti praėjusio amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais. Aldono Pupkio (1980: 163) nuomone, netinka vartoti tokių pažyminio sakinių, „kur šalutinis dėmuo tik nurodo antrąjį sakinio veiksmą, bet neatlieka aiškinamosios funkcijos“. Tiesa, ši rekomendacija į *Kalbos praktikos patarimus* (1985) nepakliuvo, bet vėlesniuose šaltiniuose, kuriuose aptariama taisyklinga vartoseną, jau pateikiama.

Lietuvių kalbos instituto Kalbos rekomendacijų kartotekoje rasti tik 8 atvejai, kuriuose aptariami konkretūs netaisyklingos pažymimojo sakinio var-

tosenos atvejai – rekomendacijų autoriai Aldonas Pupkis, Jonas Šukys, Albinas Drukteinis, Rita Šepetytė, Ramunė Vaskelaitė ir Loreta Laužikaitė.

Kalbos patarimų informaciniame biuletenyje tokios netaisyklingos vartosenos atvejų taip pat nedaug pateikta, ir ne todėl, kad tokia vartoseną būtų reta, anaipol, ji gana dažna, bet, matyt, ir dėl to, kad ši rekomendacija ne labai aiški. Dažniausiai netinkami pažymimieji sakiniai peikiami įvairių leidinių kalbos recenzijose, jose nurodoma, kad į vieną prijungiamąjį sakinį nejungiamos vienuosės sakinio dalys, reiškiančios du vieną po kito einančius veiksmus: *Perskaičiau J. Biliūno apsakymus, kurie (=ir jie...) man labai patiko* (Masaitienė 1999); pabrėžiama, kad įvardis *kuris* jungia šalutinį sakinį prie pagrindinio, o ne savarankišką prasmę turinčius, veiksmy seką rodančius sakinius: *Vyras nubėgo prie pompos ir nuėmė rankeną, kurią parsinešė namo (=ją parsinešė namo)* (Vaskelaitė 2002); teigiama, kad šalutiniame sakinyje esantis apibūdinimas negali būti pagal logiką (veiksmy eigos) vėlesnis negu pagrindinio sakinio veiksmas. *Kitos patalpos teko [...] Švietimo ir jaunimo ugdymo skyriui, kuris (=ir jis) skelbs konkursą* (Drukteinis 1994).

Iš negausių rekomendacijų reikėtų išskirti Jono Šukio ir KancKP teikimus. Juose kaip svarbiausias kriterijus, kodėl tokie sakiniai neteiktini, iškeliami pažymimųjų sakinių reikšmė, o veiksmy seka minima tik kaip vienas iš pagalbinių požymių.

Jonas Šukys (2003: 235) mėgina populiariai paaiškinti rekomendacijos esmę: „[k]ai nekyla klausimas *koks, -ia*, o tikslinga pabrėžti įvykių kaitą, jų priežastingumą ar ką kita, šalutiniai pažyminio sakiniai nevertotini“. Jis pateikia konkrečių netaisyklingų sakinių bei jų taisymo būdų: *Per gatvę bėgo vaikas, kuris pakliuvo po automobiliu (=ir pakliuvo po automobiliu – čia ne vaiką reikia apibūdinti, o rodyti įvykių kaitą)*. *Kilo keli maištai, kurie buvo greitai numalšinti (= bet jie buvo greitai numalšinti – čia akcentuojame įvykių priešingumą)*. *Tai padrąsina mažuosius, kurie nustoja bijoti (=ir jie nustoja bijoti – pabrėžiame padarinį)*. *Dar visas gyvenimas prieš akis, kurio tau turi užtekti (= ir jo tau turi užtekti – mintis plėtojama, paremiama)*. *Žmonės atsisako šilumos, už kurių nepajėgia susimokėti (=nes už ją nepajėgia susimokėti – čia svarbiau nurodyti priežastį)*.

Tokių atvejų ypač gausu administracinėje kalboje, kai reikia reglamentuoti tam tikras procedūras arba aprašyti jau įvykusius įvykius. Apie tai rašyta ir KancKP, kur pateikiama ir taisyklingų, ir netaisyklingų sakinių su įvardžiu *kuris*, mėginama brėžti ribą tarp taisyklingos ir klaidingos vartosenos. Nurodoma, kad *kuris* vartojamas šalutiniams sakiniams prijungti prie pagrindinių, kai šalutinis sakiny tikslina tą žodį, su kuriuo derinamas įvar-

dis: *Į posėdį kviečiami komisijos nariai, kurie rengė nutarimo projektą.* KancKP rekomendacijoje apie veiksnių seką, t. y. apie ankstesnį ir vėlesnį laiką jau nekalbama. Kaip svarbiausias požymis, pagal kurį sprendžiama apie pažymimojo sakinio netikimą, nurodoma būdingoji šalutinio sakinio dėmens reikšmė (aiškinamoji) – aiškinti pagrindinio sakinio žodį. Kaip papildomas požymis nurodoma, kad sudėtinio sakinio šalutinis dėmuo neaiškina pagrindinio dėmens, tik pasako kitą veiksmą. Tokios reikšmės dėmenys siejami sujungimo būdu ir pradedami įvardžiais: *Šiai dokumentų grupei nepriškiriami pareiškimai personalo klausimais, kurie (=jie) turi būti registruojami atskirai*, plg. *Atskirai registruojami dokumentai, kurie priskiriami prie pareiškimų personalo klausimais. Surašomas adresatų sąrašas, kuris (=ir jis) pridedamas prie įstaigoje liekančio egzemplioriaus* (ne tas surašomas, kuris pridedamas, o pridedamas tas, kuris yra surašytas).

Iš rekomendacijų dėl neteiktinos pažymimųjų sakinių vartosenos apžvalgos ryškėja du pagrindiniai kriterijai, kuriais remiamasi taisant tokius sakinius:

- 1) semantinis – nėra būdingosios pažymimosios reikšmės,
- 2) loginis – vėlesnis veiksmas negali apibūdinti ankstesnio.

Loginis kriterijus yra aiškus, tačiau reikėtų išsamiau panagrinėti prijungiamųjų pažymimųjų sakinių reikšmes. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006: 675–676) nurodomos trys pažymimųjų sakinių dėmenų tarpusavio santykių reikšmės: 1) išskiriamoji, kai šalutinis dėmuo apibūdina pažymimojo žodžio reiškiamą daiktą ar asmenį, jį išskirdamas iš kitų panašių daiktų ar asmenų; 2) kokybinė, kai šalutinis dėmuo kokybiškai apibūdina pažymimojo žodžio reiškiamą daiktą; 3) pasakojamoji – šalutinis dėmuo pasako naują teigimą apie dalyką, reiškiamą pažymimuoju žodžiu: *Senų senovėje gyveno žmogus, kuriam mirė žmona* (Lietuvių liaudies sakmės); *Jis ėjo stačiai į saulėleidį, kurio tirštame raudonyje skendo patsai su medžiais* (Katiliškis); *Nuo Pamūšio atėjo daina, kuri dabar seniui pasirodė nauja* (Paukštelis).

Tokios pačios reikšmės pateikiamos ir *Lietuvių kalbos gramatikoje* (1976: 827), tik čia kalbant apie pasakojamąją reikšmę dar patikslinama, kad šalutinis dėmuo pažymimojo žodžio sąvokos neišskiria ir kokybiškai neapibūdina, bet pasako su ja susijusį naują teigimą (naratyvinė, arba pasakojamoji, reikšmė): *Apie vienuoliktą valandą atėjo gražus ponas, kuris sako: „Einam, merga, šokt“* (Lietuvių liaudies sakmės).

Pasakojamosios (naratyvinės) reikšmės pažymimieji sakiniai yra labai panašūs į aptariamąjį neteiktiną vartoti atvejį, nes šalutinis dėmuo pasako naują teigimą apie dalyką, reiškiamą pažymimuoju žodžiu. Riba tarp nor-

mos ir nenormos pasidaro labai neaiški. Vadinasi, neteiktiną vartoti prijungiamąjį pažymimąjį sakinį būtų sunku laikyti visiškai neatitinkančiu lietuvių kalbos pažymimųjų sakinių sistemos. Žinoma, reikėtų atsižvelgti, kad pasakojamosios reikšmės pažymimieji sakiniai būdingesni specifiniam žanrui – pasakojamajai tautosakai ir kad plačiau vartosenai tokie atvejai nėra labai būdingi.

Dabartinėje bendrinėje kalboje dėl tokios struktūros pažymimųjų sakinių plitimo, matyt, kalta ir kitų kalbų įtaka. Tai pastebėjo ir Ramunė Vaskelaitė (2003) recenzuodama vertimą iš italų kalbos. Ji rašo, kad italų kalboje įvardžiu *kuris* paprastai jungiami sakiniai, kurių veiksmožodis žymi veiksmo laiką, vėlesnį už pagrindinio sakinio veiksmožodžiu reiškiamą veiksmo laiką; lietuvių kalboje tokiais atvejais šio jungtuko nereikia: [...] *iš ten iššoko mitrus viščiukas, **kuris** (=jis) grakščiai nusilenkė ir prabilo; jis laikė storą botagą, nuovytą iš gyvačių ir lapių uodegų, **kuriuo** (=ir juo) be perstojo pliauškino.*

Tokia kitų kalbų įtaka ryškėja ir administracinėje kalboje verčiant į lietuvių kalbą Europos Sąjungos dokumentus.

ADMINISTRACINĖS KALBOS PAŽYMIMIEJI SAKINIAI

Administracinėje kalboje irgi turėtų būti išlaikytos būdingiausios prijungiamųjų sakinių reikšmės. Dažniausiai pažymimųjų sakinių šalutiniai dėmenys čia pažymi, apibūdina pagrindiniame dėmenyje esančius daiktavardžius ar jų pakaitus. Nurodo, kuo išsiskiria tas pagrindinio sakinio dėmens daiktavardis (ar jį pavaduojantys įvardžiai), kokia ypatybė jam būdinga, pavyzdžiui, nusakomas dokumento turinys: *Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, **kuriuo** nustatomas Sąjungos muitinės kodeksas; 2012 m. rugsėjo 2 d. priimtas Komisijos įgyvendinimo reglamentas (ES) Nr. 858/2012, **kuriuo** nustatomos kiaušinių eksporto grąžinamosios išmokos; Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, **kuriuo** iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 223/2009 dėl Europos statistikos.* Tačiau šalutinis dėmuo netinka, kai dokumentas ne apibūdinamas, o nurodoma, kokie veiksmai su juo atliekami: *Pranešimą pateikusios šalys pakartojo savo prašymą, **kuris** (=bet jis) galiausiai buvo atmestas* (Bylas nagrinėjančio pareigūno galutinė ataskaita. Oficialusis leidinys C 195, 2012 07 03); *Remdamasi šiomis konsultacijomis, ES parengė patikslintą projektą, **kuris** (=o šis; jis) buvo pristatytas 2012 m. birželio 5 d. Vienoje įvykusiame susitikime (=Remdamasi šiomis konsultacijomis, ES parengė patikslintą projektą. Jis buvo pristatytas 2012 m. birželio*

5 d. Vienoje įvykusiame susitikime) (Pusmečio pažangos ataskaita. Oficialusis leidinys C 237, 2012 08 07).

Vertinant pažymimųjų sakinių normiškumą, derėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad administracinėje kalboje gali būti aprašomi apibendrinti arba konkretūs (įvykę ar dar įvyksiantys) veiksmai. Pastarieji atvejai būna aiškesni, čia paprasčiau nustatyti veiksmų seką, ypač kai nurodomos konkrečios datos: *2001 m. gruodžio 6 d. Graikijos Respublika kreipėsi į taikinimo instituciją, kuri (=o ši; ji) savo nuomonę pateikė 2002 m. balandžio 25 d.* (2012 m. liepos 5 d. Bendrojo Teismo (aštuntoji kolegija) sprendimas. Byla T-86/08); *Likusią metų dalį rengtasi šešioliktos narės – Slovakijos – prisijungimui, kuris (=o jis) oficialiai įvyko 2009 m. sausio 1 dieną* (Komisijos pranešimas, 2009 02 23). Tokie sakiniai neabejotinai netaisyklingi.

Iš tiesų, veiksmų eiliškumas gali būti gera atrama nustatant pažymimųjo sakinio normiškumą, vienas po kito einantys veiksmai turi būti siejami sujungiamuoju ryšiu: *Paskirtas pirmasis ES įgaliotinis šioje šalyje, kuris (=o jis) per pirmą savo pasitarimą dėmesį telkė į Somalį ir nevaldomą piratavimą regione* (Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui COM/2012/0444); *Visų pirma ieškovė tvirtina, kad Komisijos įgaliojimai skirti baudas įmonei [...] pasibaigė priėmus 2006 m. lapkričio 29 d. sprendimą (C (2006) 5700 galutinis), kurį (=o ši) panaikino ir pakeitė Europos Sąjungos Bendrasis Teismas 2011 m. liepos 13 d. sprendimu byloje T-59/07, kuris (=pastarasis) dabartiniu metu apskųstas Teisingumo Teismui* (Byla T-241/12. Oficialusis leidinys C 227, 2012 07 28).

Sudėtingesni veiksmų laiko santykiai, kai kalbama apie apibendrintus veiksmus, nustatomos tam tikros procedūros: *Valstybė narė, pageidaujanti pradėti taikyti nuo minėtos direktyvos nuostatų nukrypstančias priemones, privalo gauti Tarybos leidimą, kuris (=o jis; jis) suteikiamas Tarybos sprendimu* (EK pasiūlymas dėl Tarybos sprendimo, kuriuo iš dalies keičiamas Įgyvendinimo sprendimas 2009/1008/EB 30/11, 2012 11 30).

Vienas iš dažniau pasitaikančių netinkamos pažymimųjų sakinių vartosenos atvejų yra asmenų (pareigūnų) pareigų ar institucijų funkcijų aprašymas. Kai nereikia apibūdinti asmens, o tik turi būti nurodytas veiksmas, kurį jis turi atlikti, reikėtų sujungiamojo, o ne prijungiamojo ryšio: *Taryba, vadovaudamasi kultūros ir meno sričių bei teritorijų atstovavimo įvairovės principu, viešojo konkurso būdu atrenka ekspertus, kurie (=o jie; jie) teikia Tarybos sprendimams priimti būtinas išvadas* (Valstybės žinios, 2012 09 26, Nr. 111-5631); *Kolegijos pirmininkas nedelsdamas praneša apie tai Teismo pirmininkui, kuris (=o šis) paskiria kitą teisėją, kad kolegija būtų visos sudė-*

ties (=Kolegijos pirmininkas nedelsdamas praneša apie tai Teismo pirmininkui. Šis paskiria kitą teisėją, kad kolegija būtų visos sudėties) (Teisingumo Teismo procedūros reglamentas. Oficialusis leidinys L 265, 2012 09 29).

Dar vienas atvejis, kur pažymimieji sakiniai netinka, – kai reikia pateikti procedūrą sudarančių veiksmų nuoseklią eigą, o ne apibūdinti tuos veiksmus atliekančias institucijas: *Jeį skundų nagrinėjimo procedūros šalis nepriitaria kvestorių priimtam sprendimui, ji gali prašyti, kad klausimas būtų perduotas nagrinėti Biurui, kuris (=o šis) priima galutinį sprendimą* (Europos Parlamento biuro sprendimas. Oficialusis leidinys C 283, 2010 10 20); *Informacija taip pat pateikiama Europos vertybinių popierių rinkos priežiūros institucijų komitetui, kuris (=o jis; jis) perduoda šią informaciją kitų valstybių narių kompetentingoms institucijoms* (Direktyva, 2009 04 30).

Sudėtingiau vertinti tokius atvejus, kai veiksmai vyksta vienu metu: *EFD frakcijos vardu kalbėjo F. E. S., kuris (=ir; jis) pagrindė prašymą; Kalbėjo Parlamento narys, kuris (=ir; jis) pasakė, kad ...; Toliau kalbėjo nariai, kurie (=kalbėję nariai) pasiūlė ...; Kalbėjo V. B., kuri (=ji) atsakė į A. L. klausimą, užduotą pakėlus mėlynąją kortelę...* Čia norima išvardyti veiksmus, o ne apibūdinti kalbėjusius narius ar nurodyti, kokios ypatybės jiems būdingos, kuo jie skiriasi nuo kitų narių, – esmė yra veiksmų išvardijimas, o ne požymio nusakymas. Todėl pažymimieji sakiniai netinka pagal reikšmę, nors veiksmų sekos čia nematyti, veiksmai vyksta vienu metu, pagrindinio ir šalutinio dėmenų veikėjas yra tas pats, todėl galimi vienaarūšiai tariniai arba galima pavaduojamuoju asmeniniu įvardžiu prijungti sakinio dėmenį bejungtukių ryšiu.

IŠVADOS

Stabili kalbos sintaksė sudaro sąlygas išlaikyti kalbos savitumą, todėl reiškiniai, keliantys pavojų sintaksės sistemai, turi būti atidžiai vertinami. Pagrindiniu sintaksės reiškinų norminimo kriterijumi laikomas sistemiškumas, kiti kriterijai – pagalbiniai.

Vertinant sudėtinio sakinio normiškumą daugiausia yra pateikta rekomendacijų dėl prijungiamųjų sakinių su šalutiniais tikslo, sąlygos, laiko ir nuolaidos dėmenimis vartojimo. Nors sudėtinių prijungiamųjų sakinių taisyklingo vartojimo rekomendacijų ir nėra labai daug, tačiau kai kurios jų formuluotės neretai kelia diskusijų ir įvairiai interpretuojamos. Neaiškius atvejus būtina nuodugniau nagrinėti, komentuoti, kad teikiamos sintaksės normos būtų aiškios ir nekeltų abejonių kalbos vartotojams.

Pažymimųjų sakinių vartojimo rekomendacijos nėra lengvai apibrėžiamos, nes jos remiasi pagrindinio ir šalutinio dėmenų reikšmės santykiu, o jis gali būti skirtingai interpretuojamas. Svarbiausias kriterijus vertinant normiškumą yra apibūdinamoji reikšmė, veiksmų sekos kriterijus yra pagalbinis, nors dažniausiai šie abu požymiai būdingi klaidingai vartoseni. Rekomendacija dėl tokių sakinių būtų aiškesnė, jei būtų tiksliau apibrėžti netaisyklingos vartosenos atvejai (pvz., pareigų, funkcijų aprašymas).

LITERATŪRA

- Ambrasas V. 1986: Sintaksinės sandaros raida ir norminimas. – *Kalbos kultūra* 51, 66–77.
- Būda V. 1987: *Lietuvių kalbos prijungiamieji sakiniai*, Vilnius: Mokslas.
- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Drukteinis A. 1994: Ar taisyklinga Klaipėdos miesto laikraščių kalba? – *Gimtoji kalba* 4–5, 4–12.
- Holvoet A. 2003: *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Red. Axel Holvoet, Artūras Judžentis. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.
- Jablonskis J. (Rygiškių Jonas) 1911: *Lietuvių kalbos sintaksė*. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir b-vės sp. Prieiga per internetą: <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=28082>> (žiūrėta 2012 09 20).
- KancKP 2007: *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Sud. Pranas Kniūkšta. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinis leidimas. Prieiga per internetą: <<http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis>> (žiūrėta 2012 09 20).
- Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslas, 1985.
- KP S1: *Kalbos patarimai*. Kn. 2. *Sintaksė: 1. Linksnių vartojimas*. Sud. Rita Miliūnaitė, teksto aut. Vitas Labutis, Aldonas Pupkis ir Jonas Šukys, vyr. red. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- KP S2: *Kalbos patarimai*. Kn. 2. *Sintaksė: 2. Prielinksnių ir polinksnių vartojimas*. Sud. Rita Miliūnaitė, teksto aut. Aldonas Pupkis ir Jonas Šukys, vyr. red. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- KP S3: *Kalbos patarimai*. Kn. 2. *Sintaksė: 3. Įvairūs dalykai*. Sud. Rita Miliūnaitė, teksto aut. Vitas Labutis ir Aldonas Pupkis, vyr. red. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Labutis V. 1985: Sintaksės reiškiniai ir jų kodifikacijos specifika. – *Mūsų kalba* 3, 9–14.
- LKG 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*. Vyr. red. Kazys Ulvydas. Vilnius: Mokslas.
- Masaitienė J. 1999: Nauji išbandymai lietuvių kalbai. – *Dialogas*, spalio 29.

- Miliūnaitė R. 2003: *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Pupkis A. 1980: *Kalbos kultūros pagrindai*, Vilnius: Mokslas.
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas: Šviesa.
- Vaskelaitė R. 2002: L. Frank Baum. *Amerikiečių pasakos*. Recenzija. – *Gimtoji kalba* 7–8, 17–20.
- Vaskelaitė R. 2003: Recenzija. – *Gimtoji kalba* 6, 23.

Gauta 2012 12 10

PECULIARITIES OF CODIFICATION OF SUBORDINATE CLAUSES AND THE USAGE OF ATTRIBUTIVE CLAUSES

S u m m a r y

The article provides an overview of the basis and the criteria of syntax codification as well as the main issues of codification of complex sentences and raises the problem of evaluation of some topical cases of attributive clause usage.

In evaluating the conformity of complex sentences with the norm, recommendations about usage of the attributive clauses of purpose, condition, time and concession are given. There are not so many correct usage recommendations regarding subordinate clauses, but some formulations in these recommendations quite often cause discussion and are differently interpreted. Unsettled cases ought to be discussed more thoroughly and commented on so that the proposed norms of syntax would be clear and would not raise doubts for language users.

Usage recommendations for attributive clauses are not so easy to define, because they are based on the relation of meaning of the main and the subordinate clauses and such relation can be interpreted differently. The definable meaning is the main criterion of evaluation of conformity with the norm, the criterion of the sequence of actions is subsidiary, though most often both of these features are common in incorrect usage. Recommendations about such sentences would be clearer if the cases of incorrect usage were more precisely defined (for instance description of duties or functions).

KEYWORDS: syntax, subordinate clauses, attributive clauses, codification.

RASUOLĖ VLADARSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
rasuole@lki.lt